

İŞKENCEYE KARŞI BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SÖZLEŞMESİ¹

Cüneyd ER*

GİRİŞ

Tarihin karanlık dönemlerinden kalan insanlık dışı bir uygulama olan işkence, 2. Dünya Savaşı'nın ardından dünya çapında büyük önem kazanan “*insan hakları*” kavramı kapsamında önemli uluslararası metinlerde yer almış, hatta yalnızca işkenceyi konu alan uluslararası sözleşmeler hazırlanmış² ve kapsamlı düzenlemelere gidilmiştir. Nitekim, 1966 tarihli Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Misak'ın 7. maddesinde, 1950 tarihli İnsan Haklarının ve Temel Hürriyetlerin Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi'nin³ 3. maddesinde, 1969 tarihli Amerika⁴ İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 5. maddesinde ve 1998 tarihli Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Roma Statüsü'nde yer alan hükümlerin yanı sıra, münhasıran işkence konusunu düzenleyen “*İşkencenin ve Gayri İnsani ya da Küçültücü Ceza veya Muamelenin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi*” ve “*İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Küçültücü Muamele ya da Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi*” yapılmıştır.

İşkencenin ve Gayri insani ya da Küçültücü Ceza veya Muamelenin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi, bölgesel bir mekanizma olup Avrupa kıtasının etkili kurumlarından Avrupa Konseyi bünyesindedir. Söz konusu

* İstanbul Barosu üyesi.

¹ İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Küçültücü Muamele ya da Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi.

² Demirbaş, T., *Türk Ceza Hukukunda İşkence Suçu*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi, Ankara 1992, s. 1-2.

³ Gerek Türkçe gerekse İngilizce literatürde, yaygın kullanılan kısa ve bilinen adı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'dir.

⁴ Kuzey Amerika ve Güney Amerika kıtaları.

sözleşme ile kurulan Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi, benzersiz bir işlev yerine getirmektedir. Çalışmamızın konusu dışında olan bu uluslararası metin açısından dikkat çekmek istediğimiz bir nokta, Sözleşme'nin maddi hukuk hükümlerinden ziyade usulü bir yapı arz etmesidir. İlk maddesinden itibaren, Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi'nin kuruluş ve işleyişi düzenlenmiştir.⁵

Ele almakta olduğumuz İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Küçültücü Muamele ya da Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi⁶ ise üç kısımdan oluşmaktadır. Kısım I'de, işkence kavramına yer verilerek konuya ilişkin maddi hükümler düzenlenmiştir. Kısım II'de, İşkenceye Karşı Komite'yi kuran hükümlere, Kısım III'de ise Sözleşme'nin yürürlüğüne dair maddelere yer verilmiştir. Çalışmamızda, Kısım I'ı çeşitli önemli maddeleri inceleyerek, Kısım II'yi düzenlemekte olduğu İşkenceye Karşı Komite'yi tüm niteliğiyle açıklayarak, Kısım III'ü ise yürürlüğe ilişkin esaslar çerçevesinde ele alacağız. Ardından, Türkiye'nin Sözleşme'ye ilişkin durumunu değerlendirecek ve ihtiyari protokole değineceğiz.

I. İŞKENCE VE KONUYA DAİR MADDİ HÜKÜMLER

Sözleşme'nin belki de en önemli maddesi, işkence kavramının tanımlandığı 1. maddedir. Bir tanımın yapılmasıyla, işkence kavramının niteliği, kapsamı, unsurları ve aktörleri konusunda, aşağıda değineceğimiz gibi çok genel görülse de, uluslararası bir mutabakata varılmış olunmaktadır. Söz konusu hükme göre işkencenin tanımı şu şekildedir:

A. İşkencenin Tanımı

Madde 1;

1. "İşkence" terimi, bir şahsa veya bir üçüncü şahsa, bu şahsın veya üçüncü şahsın işlediği veya işlediğinden şüphe edilen bir fiil sebebiyle, cezalandırmak amacıyla bilgi veya itiraf elde etmek için veya ayırım gözetin herhangi bir sebep dolayısıyla bir kamu görevlisinin veya bu sıfatla hareket eden bir başka şahsın teşviki veya rızası veya muvafakatiyle uygulanan fiziki veya manevi ağır acı veya ızdırıp veren bir fiil anlamına gelir. Bu yalnızca yasal müeyyidelerin uygulanmasından doğan, tabiatında olan veya arızı olarak husule gelen acı ve ızdırabı içermez.

⁵ Resmi Gazete: 27.2.1988 - 19738.

⁶ Resmi Gazete: 10.8.1988 - 19895.

2. Bu madde, konu hakkında daha geniş uygulama hükümleri ihtiva eden herhangi uluslararası bir belge veya milli mevzuata halel getirmez.

Tanımdan da anlaşılacağı gibi, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ile işkence suçu geniş anlamda kabul edilmiş, hatta teknik bakımdan işkence kabul edilmeyebilecek kötü muameleler de işkence kapsamına alınmıştır.⁷

1. Fail ve Mağdur

a. Fail

BM Sözleşmesi, işkenceyi tanımlarken faili, *“bir kamu görevlisi”* veya *“bu sıfatla hareket eden bir başka şahsın teşviki veya rızası veya muvafakatiyle hareket eden kişi”* olarak öngörmüştür. Bir kamu görevlisi veya bu sıfatla hareket edenler ile bu kişilerin teşviki, rızası ya da onayıyla fiili işleyenler, fail olabileceklerdir.⁸

b. Mağdur

BM Sözleşmesi, *“işlediği veya işlediğinden şüphe edilen bir fiil sebebiyle”* ibaresine yer vererek, *“suç”* kelimesi yerine *“fiil”*, *“sanık”* kelimesi yerineyse *“şahıs”* kavramlarını kullanmıştır. Böylelikle, ceza soruşturması dışındaki soruşturma hallerinde de işkencenin varlığına hükmedilmektedir. Dolayısıyla, disiplin soruşturması gibi süreçlerde de işkence mağdurluğundan bahsedebilmek mümkündür.⁹

2. Suçun Unsurları

a. Maddi Unsur

Maddi unsur bakımından işkence, maddi ve manevi nitelikteki acı ve ızdırap veren eylemlerdir. *“Fiziki veya manevi ağır acı veya ızdırap veren bir fiil”*, BM Sözleşmesi kapsamında işkencenin temel unsurlarındandır. 16. maddede, taraf devletlerin önlemeye yükümlü olduklarına hükmedilen zalimane, Gayri insani veya küçültücü muamele veya ceza ile işkence fiili arasındaysa, yalnızca bir derece farkı vardır.¹⁰

⁷ Demirbaş, T., s. 27.

⁸ Demirbaş, T., s. 30.

⁹ Demirbaş, T., s. 33-34.

¹⁰ Demirbaş, T., s. 37.

Nitekim, Sözleşme'nin hazırlık aşamasında, 1. maddeye bir başka fıkra ile, “İşkence; zalimane, gayri insani veya küçültücü muamele veya cezanın kasıtlı ve ağır halidir” hükmü eklenmek istenmiştir. Ancak, BM İnsan Hakları Komisyonu'nda cereyan eden tartışmalar sırasında, bu hükmü destekleyen temsilciler, kısa ve öz bir biçimde işkenceyi tanımladığı için fıkranın iç ceza hukukları adına çok önemli olduğunu ifade ederlerken, karşı çıkan taraflarsa, “zalimane, gayri insani veya küçültücü muamele veya ceza” kavramlarının evrensel bir tanımı bulunmadığını, dolayısıyla bu hükmün Sözleşme'de yer almasının uygun olmayacağını savunmuşlardır. Ardından bu fıkra hükmünün 16. maddeye kaydırılmasıyla mutabakata varılmıştır.¹¹

b. Hukuka Aykırılık Unsuru

Sözleşme'nin konusu ve amacı bakımından değerlendirdiğimizde, mağdurun razı olmasının fiili hukuka uygun hale getirmeyeceği kesindir.

c. Manevi Unsur

İşkence suçundaki manevi unsur “özel kast”tır. Fail, 1. maddedeki şekliyle, “bilgi veya itiraf elde etmek” maksadını güdüyor olmalıdır. Suçluyu tespit etmek, yakalamak, suç hazırlıklarını ve delilleri öğrenmek bu kavram kapsamındadır.¹²

İşkence tanımını içeren 1. maddenin ilk fıkrası hakkındaki genel değerlendirmelerde, tanımın tümüyle tatmin edici olmadığını vurgulayan yazarlar mevcuttur. Ahcene Boulesbaa'ya göre, tanımın belirsiz, üstü kapalı ve geniş olması itibarıyla, devletlerin Sözleşme'nin etrafını dolanabilmelerine mümkün olmaktadır. Ancak aynı yazar, bu yorumlarından Sözleşme'nin başarısız olduğu anlamının çıkartılmaması gerektiğini savunur. Çünkü, bazı problemlerin giderilmesi halinde, Sözleşme, hızla değişmekte olan dünyadaki pek çok meseleyi çözme potansiyeline sahiptir. Yazar, tanımdaki belirsizliğinse, bölgesel mekanizmalar yoluyla giderilebileceği fikrindedir.¹³

B. Diğer Sözleşmeleri ve İç Hukukları Koruma

Maddenin 2. fıkrasında yer alan, “Bu madde, konu hakkında daha geniş uygulama hükümleri ihtiva eden herhangi uluslararası bir belge veya milli mevzu-

¹¹ Boulesbaa, A., *The UN Convention on Torture and the Prospects for Enforcement*, Martinus Nijhoff Publishers, Netherlands 1999, s. 8.

¹² Demirbaş, T., s. 45.

¹³ Boulesbaa, A., s. 36-37.

ata haleb getirmez” hükmüyse işkenceyi daha geniş tanımlayan uluslararası metinlerinden veya iç hukuk kurallarından, bilhassa eski tarihli olanlarının önünü kapatmamayı amaçlamaktadır. Böylelikle, daha geniş işkence tanımlarının BM Sözleşmesi’yle çatışması halinde doğabilecek tereddütlerin önüne geçilmiştir.

II. SÖZLEŞME’NİN UYGULANMASI

A. Önleme Borcu

BM Sözleşmesi’nin 2. maddesinin ilk fıkrası, *“Sözleşme’ye Taraf Devlet, yetkisi altındaki ülkelerde işkence olaylarını önlemek için etkili kanuni, idari ve adli veya başka tedbirleri alacaktır”* demektedir. Hükümde sınırlı bir saymaya gidilmemiş, *“veya başka tedbirleri”* ifadesiyle, taraf devletlerin tüm imkanlarını seferber ederek, işkenceyi önlemeleri borcu öngörülmüştür. Uluslararası hukukun genel ilkeleri çerçevesinde, taraf devletlerin ahde vefa göstererek bu borcu yerine getirmeleri söz konusudur.

Konu bakımından değerlendirdiğimizde, hüküm *“işkence olayları”*nı esas almaktadır. Kişi bakımından ise taraf devletlerin yetkisi kapsamındaki herkesin Sözleşme’nin koruması altında olduğuna şüphe yoktur. Zaman bakımından, uluslararası antlaşmalar onaylanmalarından itibaren yürürlüğe girerler ve yürürlük tarihlerinden itibaren söz konusu olan olaylara uygulanırlar. Yani, geriye etkili değildirler. Ancak, temel hak ve hürriyetlere ilişkin antlaşmalar, geriye yürümezlik ilkesi bakımından istisnai bir özelliğe sahiptir. Buna göre, bu tür antlaşmalar, yürürlüğe giriş tarihinden önce gerçekleştiği halde ihlalin, mağduriyetin konusunun devam ettiği olaylar için geriye dönük bir etkiyle uygulanırlar. Yer bakımından değerlendirdiğimizde, 2. maddede, *“yetkisi altındaki ülkelerde”* ibaresi bulunmaktadır. Yani *“anayasal sınırlar”* gibi kesin bir hat çizilmiş değildir. Dolayısıyla, bu hükmü değerlendiren Boulesbaa, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 1. maddesini yorumlayışına vurgu yapmaktadır.¹⁴ Mahkemenin, Loizidou v. Turkey¹⁵ ve Cyprus v. Turkey¹⁶ kararlarıyla geliştirip Bankoviç ve Diğerleri’nin¹⁷ Avrupa Konseyi üyesi NATO ülkelerine karşı yaptığı başvurusunda verdiği karar ile farklı bir

¹⁴ Boulesbaa, A., s. 74-75.

¹⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Karar Arama Sayfası; <http://hudoc.echr.coe.int/>, HUDOC Referans no: REF00000593, Başvuru no: 00015318/89.

¹⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Karar Arama Sayfası; <http://hudoc.echr.coe.int/>, HUDOC Referans no: REF00002519, Başvuru no: 00025781/94.

¹⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Karar Arama Sayfası; <http://hudoc.echr.coe.int/>, HUDOC Referans no: REF00022674, Başvuru no: 00052207/99.

boyuta taşıdığı içtihadına göre, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin yer bakımından etkisi, taraf devletlerin anayasal hudutlarıyla sınırlı değildir. Devletler, *"etkili ve mutlak kontrol"* (veya *"etkili ve kapsamlı kontrol"*)¹⁸ icra edebildikleri tüm ülkeler üzerinde sözleşmedeki borçlarından sorumludurlar. Bu itibarla, aynı yorumu BM Sözleşmesi için de yaparak, işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı ya da küçültücü muamele ya da cezaya karşı olan bu uluslararası antlaşma ile doğan borcun, devletlerin anayasal sınırlarıyla kısıtlı bulunmadığını, etkili ve mutlak biçimde kontrol ettikleri tüm ülkeler üzerinde Sözleşme'den doğan borçlarını yerine getirmek zorunda olduklarını görüyoruz.

B. Olağanüstü Haller

BM Sözleşmesi'nin 2. maddesinin 2. fıkrası, işkencenin hiçbir şekilde hukuka uygun hale gelemeyeceğine dair hükümdür: *"Hiçbir istisnai durum, ne harp hali, ne de bir harp tehdidi, dahili siyasi istikrarsızlık veya herhangi başka bir olağanüstü hal, işkencenin uygulanması için gerekçe gösterilemez."* Böyle bir fıkranın Sözleşme'de yer almasının sebebi, çok sayıda uluslararası metnin, özel hallerde borçların askıya alınabileceğine dair hükümler içermesidir. Devletler, taraf oldukları ve borç altına girdikleri sözleşmelerden doğan hak ve borçları, dışarıdan gelen saldırılar veya iç çekişme ya da çatışmalardan ötürü kısmen veya tamamen istisna haline getirebilmektedirler. Bu itibarla, insan hakları alanındaki gelişmeler çerçevesinde durumu tespit eden uluslararası toplum, yaşam hakkı, işkence yasağı, kölelik yasağı ve düşünce özgürlüğü gibi çeşitli temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırma rejimlerinin dışında kalmasına yönelik düzenlemelere yönelmiştir. BM Sözleşmesi'nin 2. maddesinin 2. fıkrası da, böyle bir gelişmenin sonucu olup, Siyasi Misak'ın 4(2). maddesinde, Avrupa Sözleşmesi'nin 15(2). maddesinde ve Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 27(2). maddesinde yer alan sınırlandırma yasakları gibi bir örnektir.¹⁹

III. İŞKENCECİ DEVLETE İADE YASAĞI

BM Sözleşmesi'nin 3. maddesi, taraf devletlerin bir şahsı, işkenceye tabi tutulacağı tehlikesinde olduğuna dair esaslı sebeplerin bulunduğu kanaatini uyandıran başka devlete geri göndermelerini, sınır dışı etmelerini ve iade etmelerini yasaklamaktadır. Aynı maddenin 2. fıkrasında da, 1. fıkra hükmünün uygulanış esaslarına dair ipuçları yer almakta ve geri

¹⁸ Effective overall control.

¹⁹ Boulesbaa, A., s. 76-77.

gönderme, sınır dışı veya iade kararından önce, söz konusu devlette sistematik biçimde yaygın, açık seçik ve kütleli insan hakları ihlalleri bulunup bulunmadığı dahil tüm ilgili hususların göz önünde tutulması gerektiğine hükmedilmektedir.

Böylelikle, bir devlet, 2. fıkradaki kıstaslar çerçevesinde ikna olmuşsa, siyasi suçlu veya zanlı olsun ya da olmasın, bu kişiyi iade etmeme borcu altındadır. Ancak bu durumda da yine kendi görevi artacak ve dosyanın kovuşturulması gerekecektir.²⁰

IV. İŞKENCE SUÇUNA İLİŞKİN DÜZENLEMELER

A. İşkence, Teşebbüs ve İştirak

BM Sözleşmesi, 4. maddesiyle taraf devletlerin işkence eylemini ceza kanunlarında suç olarak düzenlemeleri borcu doğmaktadır. Öte yandan aynı madde, işkence yapmaya teşebbüs eden, işkenceye iştirak eden veya suç ortaklığı yapan şahsın fiilinin de, ceza kanunlarıyla suç kapsamına alınması gerektiğine hükmeder.

İşkence suçunda teşebbüsü incelediğimizde, failin, ulaşmak istediği delilleri bulmak gibi bir amacı elde etmesi şart olmadığından, neticenin harekete bitişik olduğu açıktır. Bu itibarla, işkenceye tam teşebbüs mümkün olmazken, hareketin parça parça gerçekleştiği durumlarda eksik teşebbüs mümkündür.²¹

B. Kovuşturma ve Usul Hükümleri

Sözleşme'nin 5, 6, 7, 8 ve 9. maddeleri ise 4. maddede sayılan işkence, işkenceye teşebbüs, işkenceye iştirak ve işkenceye ortaklık suçları faillerine yönelik usulü düzenlemeler getirmekte, suçun devletlerce ne şekilde kovuşturulacağı, sanığın kendi uyruğu olması ve olmaması, kendi ülkesinde bulunması veya bulunmaması durumlarında ne gibi yöntemler izleyecekleri, konuya dair dosyanın hangi aşamalardan ve hangi konumdaki devletler eliyle geçeceği gibi çeşitli aşamaları düzenlemektedir.

Özet bilgiler vermek gerekirse, 5. madde uyarınca, taraf devletler, yetkileri altındaki gemi veya uçaklarda işlenen ya da sanığın kendi uyruğunda olduğu söz konusu suçlar üzerinde, yetkisini tesis edecektir. Tabii bu noktada dikkat çekmek istediğimiz bir husus, devletlerin kendi bayraklarını

²⁰ Boulesbaa, A., s. 219-220.

²¹ Demirbaş, T., s. 44.

taşıyan gemi ve uçaklardaki yetkisinin, bilhassa uçağın uçmayarak yabancı bir alanda bulunduğu ya da bir geminin bir başka devletin iç sularında bulunduğu durumlarda mutlak ve paylaşılmaz olmadığıdır.²²

6. maddeye göre, söz konusu suçları işlediği iddia edilen herhangi bir kişinin ülkesinde bulunduğu herhangi bir taraf devlet, bu kişiyi tutuklayıp hazır olmasını sağlayacak önlemleri de alacaktır.

7. madde, hakkında kovuşturulma yapılan şahsa, kovuşturmanın her aşamasında adil davranılacağını garanti altına almaktadır.

8. maddenin düzenlemesine göre, taraf devletler arasında mevcut herhangi bir iade sözleşmesi çerçevesinde, 4. madde kapsamındaki suçlar, iade edilebilir suçlar kapsamında kabul edilmek durumundadır. Bu itibarla, siyasi bir suçun varlığı da iadeyi engellemeyecektir. Tabii bu durumda, işkenceci devlete iade yasağı engelini de söz konusu olmaması gerekir.²³

9. madde ise taraf devletlerin birbirlerine adli yardım yapmasını şart koşmaktadır.

C. Devletlerin Yapması Gereken İç Düzenlemeler

1. Kamu Görevlilerinin Eğitimi

BM Sözleşmesi, işkence bakımından en temel meseleye vurgu yapan 10. maddeyle, kanun uygulayıcı personel, sivil veya askeri, tıbbi personel, kamu görevlileri ve herhangi bir şekilde tutuklanan, nezarete alınan veya hapsedilen (cezaevine konulan) herhangi bir şahsın tutuklanması, sorgulanması veya o kişiye davranılmasıyla ilgilenebilecek diğer şahısların eğitim programına, işkencenin yasaklanmasına dair bilgi ve eğitimin dahil edilmesine hükmetmektedir.

Bu hükmün iki aşamada anlaşılması gerektiği kanaatindeyiz. Birinci aşama, hizmete başlamadan önceki dönem olup, anılan görevlere getirilecek kişilerin eğitim-öğretim müfredatlarına, işkencenin yasaklanmasını tüm boyutlarıyla telkin eden bir programın yerleştirilmesi olmalıdır. İkinci aşama ise göreve başladıktan sonra, belirli zaman aralıklarıyla gerçekleştirilen hizmet içi eğitim-öğretim müfredatlarına, işkencenin yasaklanmasına ilişkin bilgi ve eğitimin eklenmesi ve böylesi programlar yoksa, gerçekleştirilmeleri yönündedir. Anılan görevleri yapan kişilerin, göreve başlamadan önce

²² Boulesbaa, A., s. 234.

²³ Boulesbaa, A., s. 219.

ve görev esnasında belirli aralıklarla eğitime tabi tutulmaları bir ihtiyaç olduğundan, tüm bu çalışmalara işkence konusunun da eklenmesi, BM Sözleşmesi'nin doğurduğu bir borçtur. Nitekim, 10. maddenin 2. fıkrası, bu kişilerin görev ve yetkilerine dair yayınlanan kurallarda işkence yasağının mutlaka vurgulanması şartını getirir.

10. madde çerçevesinde değerlendirdiğimizde, özellikle kolluğun eğitimi büyük önem arz etmektedir. Diğer taraftan, adli kolluğun var olmaması da işkence tehlikesini doğurur. Deliller konusunda uzmanlığı bulunmayan kolluk mensupları, yargılamanın uzamasına da sebep olmaktadır.²⁴

Diğer taraftan, 11. madde de, her taraf devletin sorgulama kurallarını, talimatları, yöntem ve uygulamaları sistematik biçimde gözden geçirmesini öngörür.

2. İşkence Mağdurunun Zararının Giderilmesi

BM Sözleşmesi'ne göre işkence mağdurlarının zararı karşılanmalı, mağdura rehabilitasyon imkanı sağlanmalı, ayrıca adil ve yeterli bir tazminat verilmelidir. Sözleşme metninden açıkça anlaşıldığı gibi ve tabiatıyla, tüm bu borçların ayrı ayrı ve mutlaka yerine getirilmesi gereklidir. Mağdurun ölmesi durumundaysa, bakmakla yükümlü olduğu muhtaç kişilerin tazminat almaya yetkisi doğmaktadır.

3. Delil Yasağı

BM Sözleşmesi'nin en önemli hükümlerinden biri, işkence yoluyla alınmış herhangi bir ifadenin delil olarak kullanılmasını önlemeye yönelik 15. maddedir. Söz konusu hüküm uyarınca, *“işkence yapılarak alındığı tespit olunan herhangi bir ifadenin, işkence yapmakla itham olunan kişi aleyhinde delil olarak kullanılması hariç, herhangi bir kovuşturmada delil olarak kabul edilmemesi”* sağlanacaktır. Bu hüküm, 1. maddede, *“bilgi veya itiraf elde etmek”* amacıyla yapılmasından söz edildiğinden, *“zehirli ağacın meyveleri”* denilen durumu da kapsamaktadır.²⁵

V. İŞKENCEYE KARŞI KOMİTE

İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Küçültücü Muamele ya da Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin *“Kısım II”* başlıklı

²⁴ Demirbaş, T., s. 56-57.

²⁵ Demirbaş, T., s. 53.

17-24. maddeleri, İşkenceye Karşı Komite'nin kuruluş, işleyiş ve görevlerini düzenlemektedir.

BM Sözleşmesi'nin uygulanışını izlemek üzere kurulan İşkenceye Karşı Komite, 1984 tarihli Sözleşme'nin yürürlüğe girişinden altı ay sonra, 1 Ocak 1988'de faaliyete geçti.²⁶ Taraflarca seçilen ve devletleri temsil etmeyen bağımsız 10 uzmandan²⁷ oluşan Komite'nin genel hedefi, devletlerin BM Sözleşmesi'nden kaynaklanan işkenceyi önleme ve cezalandırma yükümlülüklerine uymalarını güvence altına almaktır. Komite'nin temel fonksiyonları, devlet raporlarının incelenmesi (m. 19), gizli araştırma usulüyle olguların tespiti (m. 20), devletler arası şikayetlerin değerlendirilmesi (m. 21) ve bireysel şikayetlerin ele alınmasıdır (m. 22).²⁸

İşkenceye Karşı Komite, Sözleşme'den doğan yükümlülüklerin yerine getirilip getirilmediğini üç temel esas çerçevesinde belirler ve bu esaslara göre faaliyet gösterir:

A. Raporların Denetlenmesi

BM Sözleşmesi'nin 19. maddesi uyarınca, bütün taraf devletler Komite'ye, sözleşmeyi onaylamış olmakla altına girdikleri borçları yerine getirişlerine ilişkin raporlar sunmakla yükümlüdürler. Sözleşme uyarınca ilk raporlar, yürürlüğe girişten bir sene sonra sunulacakken, takip eden raporlar her dört senede bir hazırlanacaktır. Komite, gerekli gördüğü takdirde ek rapor talep edebilir.

Raporlar Komite tarafından aleni bir toplantıyla değerlendirilmektedir. Bu toplantı esnasında, Komite üyeleri, raporu değerlendirilen ülke temsilcisine, ilgili her türlü soruyu yöneltebilmektedirler. Bu sorular arasında, sivil toplum örgütleri gibi teşkilatlarca tespit edilmiş konular da yer alabilir.²⁹ Ancak Komite'nin raporlara ilişkin yorumu, "genel değerlendirme"nin ve

²⁶ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği web sitesi; <http://www.unhchr.ch>

²⁷ İşkenceye Karşı Komite'nin Üyeleri: Sayed Kassem El Masry (Mısır), Fernando Marino Menendez (İspanya), Ole Vadel Rasmussen (Danimarka), Alexander M. Yakovlev (Rusya) ve Yu Mengjia (Çin) 31.12.2005 tarihine kadar; Guibril Camara (Senegal), Felice Gaer (ABD), Claudio Grossman (Şili), Andreas Mavrommatis (Kıbrıs Rum Kesimi) ve Julio Prado-Vallejo (Ekvador) ise 31.12.2007 tarihine kadar görevlidir. (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği web sitesi; <http://www.unhchr.ch>)

²⁸ Giffard, C., *İşkencenin Rapor Edilmesi*, çev. Orhan Kemal Cengiz, Essex Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi, İzmir Mart 2001, s.193.

²⁹ Rouget, D., *Preventing Torture – International and Regional Mechanisms to Combat Torture*, Association for the Prevention of Torture, Geneva Ağustos 2000, s. 27.

“*olgu tespiti*”nin ötesine gitmemektedir. Herhangi bir devlete ultimatoma vermek ya da belirli zaman sınırları bildirerek, en kısa zamanda alınması gereken önlemleri sıralamak gibi bir uygulaması yoktur. Komite Usul Kuralları’ndan 68. maddeye göre raporlarda, taraf devletin Sözleşme uyarınca yerine getirmesi gereken “*yükümlülüklerinden bazıları*”na riayet etmediği belirtilecektir.³⁰

B. Soruşturma Usulü

Soruşturma usulü, Sözleşme’ye taraf bir devlette sistematik biçimde işkence suçu işlendiğine yönelik iddiaların araştırıldığı bir yöntemdir.³¹ Madde 20 uyarınca, “*ışkencenin sistematik bir şekilde uygulandığına dair inandırıcı bilgi*” alınması halinde, “*Komite ilgili Taraf Devleti bu bilginin incelenmesinde işbirliği yapmaya ve bu maksatla alınan bilgi dolayısıyla gözlemlerini sunmaya davet edecektir*”. Gözlemleri değerlendiren Komite, bir veya birçok üyesini gizli bir soruşturma yapmak üzere tayin edebilecektir. Taraf devletle anlaşma yapılarak, soruşturmanın suçun işlendiği iddia edilen ülkenin ziyaret edilmesi biçiminde yürütülmesi söz konusu olabilir. Bu usul, bugüne değin Meksika, Sri Lanka, Peru, Mısır ve Türkiye aleyhine işletilmiştir.³² Türkiye’ye ilişkin durumu, ileriki bölümlerde ele alacağız.

Devletlerin, Komite’nin gizli soruşturma yetkisini tanımadıklarını beyan etme hakları mevcuttur. Bu itibarla, aksi mevcut olmadıkça bu usule saygı gösterdikleri kabul edilir.³³

Soruşturma usulü, bir ülkeye karşı böyle bir soruşturma başlatılmış olmasının, uluslararası kamuoyun nezdinde doğuracağı menfi kanaatten ötürü bir silahtır. Nitekim, soruşturma usulü, ancak durumun son derece ciddi olduğu hallerde uygulanır. Çünkü, “*sistematik işkence yapan devlet*” durumuna düşmek, ağır bir itham ve ağır bir cezadır. Soruşturmanın sonuçlarının kamuoyuna ilan edilip edilmemesi kesin değildir. Ancak, böyle bir yargının ilan edilmesi ihtimali bile işkenceci durumuna düşen devlet üzerinde ciddi bir baskı sebebidir.³⁴

³⁰ Boulesbaa, A., s. 260-261.

³¹ Giffard, C., s. 194.

³² Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği web sitesi; <http://www.unhcr.ch/>

³³ Giffard, C., s. 198.

³⁴ Giffard, C., s. 195.

C. Devletler Arası İletişim

Siyasi Misak'tan esinlenen devletler arası iletişim sistemi, Sözleşme'ye taraf devletlerin birbirlerinin Sözleşme'den doğan performanslarını izlemelerine imkan vermektedir. Ancak bu usul, Sözleşme'nin onaylanması safhasında, söz konusu sistemi bir yetki olarak tanıdığını beyan eden devletleri bağlayacaktır.³⁵

Madde 21'e göre, taraf devletlerden biri, bir diğerinin Sözleşme'ye herhangi bir şekilde uygun davranmadığı kanaatine varırsa, o taraf devlete yazılı bir başvuruda bulunabilir. Başvuruyu alan devletin, iç hukukuna ve tazmin usullerine atıf yaparak olayı açıklayan yazılı bir beyanı üç ay içinde başvuruyu gönderen devlete iletmesi gerekmektedir. İki taraf arasında, meselenin altı ay içinde giderilememesi halinde, bu devletlerden biri, Komite'ye ve diğer devlete yapacağı bir bildiri ile hadiseyi Komite'ye intikal ettirebilir. Sözleşme'ye göre Komite, iç hukuktaki tüm tazmin yollarına başvurulduğunu ve bu usullerin tüketildiğini tespit ettikten sonra meseleyi inceleyecektir. Madde 21'in (e) bendi uyarınca, Komite'nin taraflara dostane çözüm teklif etmesi mümkündür. Dostane çözüm usulünün başarıya ulaşması halinde, Komite'nin raporu, olayların kısa beyanından ve varılan çözümü içerecektir. Dostane çözüme varılamaması halinde, raporda olayların kısa bir açıklamasına yer verilecek ve ilgili taraf devletlerin yazılı ve sözlü açıklamalarının tutanağı rapora eklenecektir. Her halükarda, Komite'nin başvuru bildirimini aldığı tarihten itibaren on iki ay içerisinde raporu sunması gerekmektedir.³⁶

D. Bireysel Şikayet Usulü

İşkenceye Karşı Komite'nin faaliyetlerinden bir diğeri, bireysel şikayet usulünü kabul ettiğini beyan etmiş bulunan devletlere karşı, bireylerin işkence iddialarını incelemektir. İşkenceye uğrama tehlikesi altında oldukları bir ülkeye yakın zamanda iade edilmelerini içeren vakalar da bu kapsamdadır.³⁷

Sözleşme'nin ihlal edilmesinden mağdur olan herkes, bu kişilerin akrabaları, yetkili temsilcisi veya başvuru yapanın mağdur adına hareket etmesini haklı çıkaracak durumlarda herkes başvuruda bulunabilecektir. Bir hukuki vekil veya temsilci aracılığıyla takip edilmesi zorunlu olmayan

³⁵ Boulesbaa, A., s. 277.

³⁶ Boulesbaa, A., s.277-286.

³⁷ Giffard, C., s. 194.

bu süreçte, bir başka uluslararası mekanizmada girişimde bulunulmuş olması, başvuruyu engelleyecektir. Normal şartlar altında bir yıl kadar süren, yazılı layihalar ve duruşmalarla gerçekleştirilen ve ihtiyati tedbir imkanı'nın mevcut bulunduğu bu süreçte, talep edilmesi halinde başvuru'nun kimliği saklı tutulmaktadır.³⁸

Başvurunun imzasız ve bireysel başvuru hakkının kötüye kullanılması niteliğinde olması, şikayetin Sözleşme hükümleriyle bağdaşmaması, aynı olayın başka uluslararası soruşturma usullerince incelenmiş ya da incelenmekte olması ve başvuru yollarının makul olmayan derecede uzunluğu ve etkisizliği gibi istisnalar dışında iç hukuk yollarının tüketilmemiş olması, başvuruların kabul edilemez bulunmasına sebep olur.³⁹

İşkenceye Karşı Komite, bir başvuru aldığı anda, başvurunun hükümete havale edilmesinin gerekip gerekmediğine karar vermek için üyelerinden birini raportör olarak tayin eder. Ardından, yorumlarını bildirmesi amacıyla başvuru hükümete havale edilir. Hükümete kabul edilebilirliğe ilişkin gözlemlerini bildirmesi için üç ay verilir veya kabul edilebilirliğe ve esasa dair yorumlarını iletmesi için altı ay verilir. Hükümetin yorumları şikayetçiye gönderilir. Şikayetçiye, kabul edilebilirlik üzerine yapılan yorumlara ilişkin cevaplarını bildirmesi için dört hafta süre tanınır veya kabul edilebilirlik ve esasa ilişkin yorumlarını bildirmesi için altı hafta verilir. Kabul edilebilirliğe ilişkin cevapları bildirmesi için dört hafta süre verilirse, İşkenceye Karşı Komite kabul edilebilirlikle ilgili kararını verir ve hükümetin esasa ilişkin yorumlarını bildirmesi için altı haftası vardır. Hükümetin yorumları şikayetçiye iletilir ve altı hafta içinde değerlendirilmesini bildirmesi istenir. Şikayetçiye dört veya altı haftalık süreler verme uygulamasının sonucunda, İşkenceye Karşı Komite, tüm bilgileri ele alır ve ihlal bulunup bulunmadığına dair bir kanaate varır. Komite'nin kararı şikayetçiye ve taraf devlete iletilir. Devletin, karar doğrultusunda hareket etmek adına ne gibi girişimlerde bulunduğu konusunda Komite'ye bilgi vermesi istenebilir. Sonuç olarak, olayın bir özeti de Komite'nin yıllık raporunda yayınlanacaktır.⁴⁰

VI. HAKEM USULÜ VE ULUSLARARASI ADALET DİVANI

Sözleşme'nin 30. maddesine göre, iki ya da daha fazla devlet arasında, Sözleşme'nin uygulanmasını veya yorumlanmasını ilgilendiren ve müzakerelerle çözülmemeyen bir husus olduğunda, birinin talebiyle anlaşmazlık

³⁸ Giffard, C., s. 209-210.

³⁹ Giffard, C., s. 207.

⁴⁰ Giffard, C., s. 205-206.

hakeme iletilecektir. Tarafların altı ay içerisinde hakem üzerinde mutabakata varamamaları halinde, herhangi bir tarafın anlaşmazlığı Uluslararası Adalet Divanı'na götürmesi mümkündür. Tabii bu girişim, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'ne de uygun biçimde yapılacaktır. Sözleşme'ye taraf devletlerin, bu mekanizmayla bağlı olmadıklarını beyan etmeleri mümkündür.

VII. SÖZLEŞME'NİN FESHİ

Feshi düzenleyen 31. maddeye göre, taraf devletlerin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne yapacakları yazılı bildirimle Sözleşme'yi feshetmeleri mümkündür.⁴¹ Fesih, bildirimin Genel Sekreter tarafından alındığı tarihten itibaren bir yıl sonra geçerli olacaktır. Ancak, böyle bir fesih, yürürlüğe girdiği tarihten önceki fiil veya ihlaller için kurtarıcı etki yapmamaktadır. Taraf devletler, fesihten sonra da, eski fiil ve ihlallerinden ötürü Sözleşme'den kaynaklanan yükümlülüklerin altındadırlar. Aynı şekilde, Komite'nin fesihten önce incelemeye almış olduğu derdest meseleler de herhangi bir şekilde etkilenmeyecektir. Böylelikle, taraf devletlerin fesih kurumunu işleterek işkenceye ilişkin borçlarından geriye veya ileriye etkili biçimde kurtulmaları engellenmiştir. Fesih çerçevesinde eleştirebileceğimiz önemli bir husus, 31. maddenin 3. fıkrasında yer alan ve bir taraf devletin, feshi ihbarının yürürlüğe girmesini takip eden tarihte, Komite'nin o devleti ilgilendiren yeni bir meselenin tetkikine başlayamayacağına dair hükmüdür. Bu hükmün, Sözleşme'nin konusu ve amacıyla çeliştiğini söyleyebiliriz. Zaman bakımından değerlendirdiğimizde, sürmekte olan mağduriyet ve ihlaller için Sözleşme'nin geriye bile yürüyebileceğini ifade ediyoruz. Bu değerlendirmelerin sebebi bir insanlık suçu olan işkencenin en etraflı biçimde önlenmesi ve devletlerin bu konuda sıkı biçimde borç altında olmasıdır. 31. maddenin 1. fıkrasında yer alan ve feshin bildirimden itibaren bir sene sonra yürürlüğe gireceğine ilişkin düzenlemenin de bu kapsamda etkili olması beklenirdi. Ancak, 3. fıkrada aksine bir özel düzenlemenin yer alması şaşırtıcıdır.

⁴¹ Yetmiş dört devletin imza atmış bulunduğu Sözleşme'yi yüz otuz altı devlet onaylamıştır. (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği web sitesi; <http://www.unhchr.ch/>)

VIII. BM İŞKENCEYİ ÖNLEME SÖZLEŞMESİ VE TÜRKİYE

A. Onaylama, Çekince ve Beyanlar

Yukarıda da değindiğimiz gibi Türkiye Cumhuriyeti, BM İşkenceyi Önleme Sözleşmesi'ni, 21.4.1988 günlü ve 3441 sayılı Kanun'la⁴² onayı uygun bularak, Bakanlar Kurulu'nun 16.6.1988 günlü, 88/13023 sayılı kararıyla⁴³ onaylamıştır.

Türkiye, Sözleşme'ye iki beyan ve bir ihtirazı kayıtlı taraf olmuştur. Söz konusu iki beyan oldukça önemli ve olumlu olup, Türkiye'nin, *"Sözleşme'ye göre mükellefiyetlerini yerine getirmediği hususunda yapılacak şikayetleri kabul etmek ve incelemek için İşkencenin Önlenmesi Komitesi'nin yetkisini tanıdığını"* ve Sözleşme'nin *"ihlalinden mağdur olduğunu iddia eden, kendi yargısına tabi kişilerden gelen veya onlar adına yapılan şikayetleri kabul etmek ve incelemek için, İşkenceyi Önleme Komitesi'nin yetkisini tanıdığını"* bildirmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin çekincesi ise 30. maddenin 2. fıkrası uyarınca, aynı maddenin 1. fıkrasıyla kendisini bağlı addetmediği yolundadır. Yani Türkiye, yukarıda incelediğimiz hakem usulünü reddederek, iki veya daha fazla devletin arasında Sözleşme'nin uygulanması ve yorumlanmasıyla ilgili olup müzakere ile çözümlenemeyen herhangi bir anlaşmazlığın, bu devletlerden birinin talebiyle hakeme havale edilmesini kabul etmemiştir. Tabii yine 30. maddenin son fıkrası uyarınca, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne yapılacak bir bildirimle, çekincenin geri alınması her zaman için mümkündür.

B. Soruşturmanın Türkiye'ye Karşı Uygulanması

Sözleşme'ye taraf bir devlette sistematik biçimde işkence suçu işlendiğine yönelik iddiaların araştırıldığı soruşturma usulü, Türkiye'ye karşı işletildi. Türkiye Cumhuriyeti, Sözleşme'ye taraf olurken sunduğu çekince veya beyanlarında, soruşturma usulünü reddedici herhangi bir bildirimde bulunmadığından, Komite'nin bu usulü işletmesine herhangi bir engel yoktur. Nitekim, Nisan 1990'da Türkiye'de işkencenin sistematik biçimde uygulandığı kanaatine varan Komite, Uluslararası Af Örgütü gibi kuruluşların sunduğu bilgileri inanılır bulmuştur. Bu doğrultuda, 4 Mayıs 1990'da Türk hükümetini, 31 Ağustos 1990'a kadar söz konusu durumun araştırılması için işbirliğine davet etti. 31 Ağustos 1990'da Türk hükümeti, Komite'nin Sözleşme'den kaynaklanan yetkilerini aştığını beyan etti. Ko-

⁴² Resmi Gazete, 29.4.1988 - 19799.

⁴³ Resmi Gazete, 10.8.1988 - 19895.

mite ise bu konudaki beşinci ve altıncı oturumlarında, Türk hükümetinin argümanlarını reddetmiş ve konuyu araştırmaya yönelik davetini tekrarladı. Yine altıncı oturumda Komite, Başkan Voyame ile Perlas'ın Türkiye'deki durumu tahlil ederek bir rapor hazırlamalarına karar verdi. Söz konusu raporun hazırlanmasının ardından, yedinci oturumda meselenin gizli biçimde soruşturması kararı alındı ve Dipanda Mouelle ile Voyame bu konuda görevlendirildi.⁴⁴

Ardından Komite, Türk hükümetine bilgi vererek, yapılması planlanan ziyaret için rıza göstermesini talep etmiş ve muhtemel ziyaret tarihini Şubat 1992 olarak belirlemiştir. Kasım 1991'de genel seçimler sonucu iktidara gelen yeni hükümet, Dipana Mouelle ve Voyame'in teklif edilen ziyaretini reddetmediklerini beyan etti. Bununla beraber, hükümet ziyaretin Şubat 1992'den sonra gerçekleşmesini tercih ettiğini bildirmiş ve Komite'yle yapılan görüşmeler sonucunda 6 Haziran 1992 - 12 Haziran 1992 tarih aralığı tespit edildi.

6 Haziran ile 12 Haziran 1992 tarihleri arasında gerçekleştirilen ziyarette, Dipana Mouelle ve Voyame, Ankara ve Diyarbakır'da ziyaretlerde bulundu. Bakanlar ve yargı mensuplarıyla görüşmeler yapan Komite temsilcileri, Ankara ve Diyarbakır'da İçişleri Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı'na bağlı bulunan ve tutuklama, gözaltı ve nezaret işlemlerinin yapıldığı çeşitli yerleri ziyaret ettiler.⁴⁵

Komite tarafından yayımlanan raporda, temsilcilerin gözaltında bulunan kişilerle, tutuklu ve hükümlülerle serbestçe görüşmelerine izin verilmiş olsa da, Diyarbakır'da İçişleri Bakanlığı'na ait bazı bina ve müstemilata girmelerinin kesinlikle esirgendiği vurgulanmaktadır. Ayrıca Komite temsilcileri, her iki şehirde de çok sayıda bireyin yanı sıra, beş ayrı insan hakları örgütünün temsilcileri ve üyeleriyle temaslarda bulundular.⁴⁶

Yayımlanan raporun sonuç kısmında, Türk yetkililerin soruşturma sırasındaki işbirliğinden memnun olduğu vurgulanmıştır. Yapılan tavsiyeler doğrultusunda düzenlemelere gidildiği, Sözleşme'yi uygulamak için önlemler alındığı ve Türkiye'de insan haklarının durumunu geliştirmek adına adımlar atıldığı için yetkililerin tebrik edildiği raporda, olumsuz bir sonuca varılmış, Komite'nin Türkiye'de sistematik biçimde işkencenin

⁴⁴ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği web sitesi; <http://www.unhchr.ch/>

⁴⁵ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği web sitesi; <http://www.unhchr.ch/>

⁴⁶ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği web sitesi; <http://www.unhchr.ch/>

uygulandığını doğrulayan bulgular tespit ettiği belirtilmiştir. Rapor, yeni hükümetin, işkence uygulamasının Sözleşme doğrultusunda sona erdirilmesi adına güçlü ve etkili tedbirler almasını ümit ettikleri bir temenniyle sona ermektedir.⁴⁷

C. Bireysel Şikayet ve Türkiye

Taraf olurken yaptığı beyan ile *“ihlalden mağdur olduğunu iddia eden, kendi yargısına tabi kişilerden gelen veya onlar adına yapılan şikayetleri kabul etmek ve incelemek için, İşkenceyi Önleme Komitesi’nin yetkisini tanıdığını”* belirten Türkiye aleyhine İşkenceye Karşı Komite’ye yalnız bir tek müracaat olmuştur. Bu başvuru da Komite tarafından kabul edilmez bulunarak ele alınmamıştır.⁴⁸

D. Türkiye’nin Devlet Raporu

Yukarıda değindiğimiz gibi BM Sözleşmesi’nin 19. maddesi uyarınca, taraf devletler, sözleşme gereğince üstlendikleri yükümlülüklerini yerine getirmek için aldıkları tedbirler hakkında, bu uluslararası antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra bir yıl içinde ve her dört senede bir Komite’ye raporlar sunacaklardır. Türkiye’nin bu raporları sunmak konusunda titiz davrandığını söyleyemeyiz.

Türkiye ilk raporunu 1990 yılında iletmış, ikinci raporunu ise tevdi edilmesi gereken tarihten sekiz sene sonra, ciddi bir gecikmeyle sunmuştur. Nitekim, sunulan rapora ilişkin değerlendirme metninin ilk satırlarında, bu uzun süreli gecikmenin üzüntüye sebep olduğu vurgulanmaktadır. Ölüm cezasının kaldırılması, olağanüstü hale son verilmesi, gözaltı sürelerinin kısaltılması, işkence ile elde edilen delillerin geçersiz sayılması, cezaevi izleme kurullarının oluşturulması, ombudsmanlık kurumu için girişimlerde bulunulması ve insan haklarına ilişkin uluslararası izleme komitelerinin ziyaretleri için işbirliği yapılması gibi gelişmelerin takdir edildiği raporda, her şeye rağmen gözaltındaki kişilere yönelik işkence eylemlerinin yaygın biçimde sürdüğü, gözaltındaki kişilerin kayıtlarının tutulması konusunda eksiklikler olduğu, işkence ve kötü muamele faili kişilere yönelik soruştur-

⁴⁷ Activities of the Committee against Torture pursuant to article 20 of the Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment: Turkey. A/48/44/Add.1. (Inquiry under Article 20) 15.11.1993: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği web sitesi; <http://www.unhchr.ch/>

⁴⁸ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği web sitesi; <http://www.unhchr.ch/>

ma ve cezalandırma işlemlerinin nadir olduğu, söz konusu sürecin yavaş işlediği ve haklarında soruşturma yapıldığı süre zarfında da memurların görev yapabildiği, F tipi cezaevi eylemleri sırasında altmıştan fazla kişinin öldüğü ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin hükmettiği tazminatların ödenmesinde eksiklikler bulunabildiği gibi konularda Komite'nin kaygıları dile getirilmiştir. Komite ayrıca, gözaltında işkenceye maruz kalmış kişilerle ilgili tıbbi personelin eğitiminde eksiklikler bulunduğu, ülkeye yasadışı giriş yapmış olup ülkesine iade edilmesi halinde işkence ve kötü muameleye tabi tutulacak yabancıların durumunun dikkate alınmadığına ve insan hakları savunucuları ile hükümet dışı kuruluşların eziyet iddialarının yer aldığı raporların gelmeye devam ettiğine dikkat çekmiştir. Çeşitli tavsiyelerin yer aldığı rapor, Türkiye devletinin gelecek periyodik raporunu 31 Ağustos 2005 itibarıyla sunması gerektiğine ilişkin hatırlatıcı bir ibareyle sona ermektedir.⁴⁹

IV. BM SÖZLEŞMESİ'NE İHTİYARI PROTOKOL

18 Aralık 2002 tarihinde, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu A/RES/57/199 sayılı kararıyla *"İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Küçültücü Muamele ya da Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne İhtiyari Protokol"*ü kabul etmiştir. 4 Şubat 2003'ten itibaren, New York'taki Birleşmiş Milletler Merkezi'nde imza, onay ve katılıma açılan bu metnin amacı, önce başlangıç kısmında dile getirilmekte, ardından 1. maddede kesin bir hüküm olarak yer almaktadır. Başlangıç kısmında yer alan ifadeyle, gözaltı yerlerine yapılacak düzenli ziyaretlerle önleyici bir etki amaçlanmaktadır. 1. maddede ise protokolün amacının, işkence ile zalimane, insanlık dışı ya da küçültücü muamele veya cezanın engellenmesi için insanların hürriyetinin kısıtlandığı yerlere düzenli bir ziyaret sistemi kurmak olduğu belirtilmektedir. 2. maddeye göre, bu itibarla, protokolde yer alan faaliyetlerde bulunmak üzere bir alt komite ihdas edilecektir. Bu alt komite, on üyeden oluşacaktır. Ancak, ellinci katılım veya onaylamanın ardından üye sayısı yirmi beşe çıkarılacaktır.

Protokol ayrıca her taraf devletin, iç düzeninde işkence ve kötü muameleyi önleyici bir mekanizma kurması gerektiğine hükmetmektedir. İhtirazi kayıt konulması mümkün olmayan yani çekinceye kapalı bulunan protokol, yirminci devletin onayı veya katılımı ile yürürlüğe girecektir. 23 Nisan 2004 tarihi itibarıyla, ihtiyari protokole Arnavutluk katılmış ve

⁴⁹ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği web sitesi; <http://www.unhchr.ch/>

yalnızca Malta ile Birleşik Krallık onaylamıştı.⁵⁰ İhtiyari protokol, getirdiği önleyici düzenli ziyaret mekanizmasıyla, İşkencenin ve Gayri insani ya da Küçültücü Ceza veya Muamelenin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi'ne benzer bir yapıyı dünya çapında kurmayı hedeflemektedir.

SONUÇ

Günümüzde bir insanlık suçu olarak kabul edilen ve pek çok insan hakları hukuku metninde düzenlenen işkence fiilini münhasıran düzenleyen, bu konuda bir tanım yaparak taraf devletleri borçlar altına sokan ve bir denetim mekanizmasını hayata geçiren İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Küçültücü Muamele ya da Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ni incelediğimiz çalışmamızda, öncelikle Sözleşme'nin getirdiği maddi hükümlere değinerek işkencenin tanımı ve Sözleşme açısından diğer zalimane, insanlık dışı ya da küçültücü muamele veya cezadan farkını ele aldık. Sözleşme'nin uygulanışına ve devletlerin yapması gereken iç hukuk düzenlemelerine dair hükümleri inceledikten sonra İşkenceye Karşı Komite'nin görev ve işlevlerini mercek altına aldık. Türkiye'nin Sözleşme karşısındaki durumunu değerlendirdiğimiz kısımda ise gerek Türkiye'ye karşı işletilmiş olan soruşturma sürecine gerekse Türkiye'nin sunduğu periyodik rapora yönelik Komite değerlendirmesine temas ettik. Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, tüm yönleriyle ele alındığında, bir insanlık suçuna karşı yüz otuz altı taraf devletin genel hatlarıyla da olsa ortak bir paydaya varmış olması bakımından çok önemlidir. Nitekim Sözleşme, İşkenceye Karşı Komite'nin fonksiyonlarını daraltıcı çeşitli beyanlar ileri sürmeyi mümkün kılmakla beraber, yine genel de olsa bir işkence tanımına varılması ve işkence ile kötü muamelenin önlenmesi adına girişimlerde bulunmayı borç haline getirmesi bakımından önemlidir. Uluslararası hukukun pre-modern mahiyeti itibarıyla, ahde vefa prensibinin yetersiz kalması ihtimalinden ötürü, özellikle uluslararası siyaset yoluyla etkili kılınabileceğini düşündüğümüz Sözleşme, bilhassa taraf devletlerin işkencecilikle suçlanmaktan kaçınması yoluyla ve bölgesel mekanizmalar aracılığıyla ciddi bir silah olabilecektir. Nihayetinde, dikkate alınması gereken en önemli husus, insan haklarıyla ilgili olarak iç hukukta veya uluslararası hukukta yer alan metinlerin, uluslararası alanda uygulanmak üzere değil, her devletin kendi yargı yetkisi altındaki kişiler için kabul edilmiş olmasıdır. Yani her devlet, insan hak-

⁵⁰ İmzalayan devletler: Arjantin, Avusturya, Brezilya, Kosta Rika, Hırvatistan, Danimarka, Finlandiya, Guatemala, İzlanda, İtalya, Madagaskar, Mali, Meksika, Yeni Zelanda, Norveç, Polonya, Romanya, Senegal, Sırbistan-Karadağ, Sierra Leone, İsveç ve Uruguay. (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Web sitesi; <http://www.unhchr.ch>).

ları metinlerini kendi ülkesi için kabul etmektedir. Bu sebeple, hukukun üstünlüğünü kabul eden insan hakları prensiplerine bağlı demokratik bir devlette, işkencenin önlenmesi uluslararası mekanizmaların baskısıyla değil, devletin kendi iradesiyle söz konusu olacaktır. Fakat, dünya genelinde insanı ilgilendiren bir konuda fikir birliğine varılarak BM Sözleşmesi'nde yer aldığı gibi temel normların konulması ve aksi yönde hareket eden yönetimlere karşı bu normların uygulanmasını sağlayıcı mekanizmaların işletilmeye çalışılması önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

A. Genel Eserler

Boulesbaa, Ahcene, *The UN Convention on Torture and the Prospects for Enforcement*, Martinus Nijhoff Publishers, Netherlands 1999.

Demirbaş, Timur, *Türk Ceza Hukukunda İşkence Suçu*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi, Ankara 1992.

Giffard, Camile, *İşkencenin Rapor Edilmesi*, çev: Orhan Kemal Cengiz, Essex Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi, İzmir Mart 2001.

Rouget, Didier, *Preventing Torture – International and Regional Mechanisms to Combat Torture*, Association for the Prevention of Torture, Geneva Ağustos 2000.

B. Süreli Yayınlar

Resmi Gazete; 27.2.1988 - 19738.

Resmi Gazete; 29.4.1988 - 19799.

Resmi Gazete; 10.8.1988 - 19895.

C. Web Siteleri

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Karar Arama Sayfası; <http://hudoc.echr.coe.int/>

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği web sitesi; <http://www.unhchr.ch>